

Social Cohesion and Development

Vol 3, No 2 (2008)

Family models and parental supervision in three European countries: Great Britain, Sweden and Greece

Στεφάνια Καλογεράκη

doi: [10.12681/scad.8893](https://doi.org/10.12681/scad.8893)

Copyright © 2016, Στεφάνια Καλογεράκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Καλογεράκη Σ. (2016). Family models and parental supervision in three European countries: Great Britain, Sweden and Greece. *Social Cohesion and Development*, 3(2), 137–151. <https://doi.org/10.12681/scad.8893>

Οικογενειακά μοντέλα και γονική επιτήρηση: Μια συγκριτική μελέτη μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας, Σουηδίας και Ελλάδας

Στεφάνια Καλογεράκη, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Family models and parental supervision in three European countries; Great Britain, Sweden and Greece

Stefania Kalogeraki, University of Crete

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο εξετάζει τα οικογενειακά μοντέλα και την γονική επιτήρηση σε τρεις Ευρωπαϊκές χώρες: τη Μεγάλη Βρετανία, τη Σουηδία και την Ελλάδα. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης (δευτερογενή στοιχεία της μελέτης 1999 ESPAD) δείχνουν ότι στην Ελλάδα τα παραδοσιακά οικογενειακά μοντέλα και η υψηλή επιτήρηση των εφήβων είναι πιο διαδεδομένα από ότι στη Μεγάλη Βρετανία και τη Σουηδία. Συνιστάται ότι πολιτισμικές (ατομικισμός, κολεκτιβισμός) και κοινωνικο-πολιτικές (Κράτος Πρόνοιας) διαφορές, μεταξύ των τριών αυτών Ευρωπαϊκών χωρών, δύναται να έχουν αντίκτυπο στη διαμόρφωση των οικογενειακών μοντέλων και της γονικής επιτήρησης των εφήβων.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Οικογένεια, ατομικισμός, κολεκτιβισμός, κράτος πρόνοιας.

ABSTRACT

The article examines the family models and parental supervision in three European countries; Great Britain, Sweden and Greece. The results show (secondary data from the 1999 ESPAD study) that in Greece traditional family models and high levels of parental supervision of adolescents are significantly more prevalent than in Great Britain and Sweden. It is suggested that cultural (individualism, collectivism) and socio-political (Welfare State) differences, between these three European countries, may have an impact on the formation of the family models and teenagers' parental supervision.

KEYWORDS: Family, individualism, collectivism, welfare state.

1. Εισαγωγή

Η οικογένεια τους τελευταίους αιώνες έχει υποστεί ραγδαίες αλλαγές στη δομή και την οργάνωσή της. Τον 19ο αιώνα γίνεται λόγος για την παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια, τον 20ο αιώνα για την πυρηνική οικογένεια¹ και από τις αρχές του 21ου -την μεταμοντέρνα εποχή- καινούρια μοντέλα οικογένειας έχουν προκύψει στην σύγχρονη πραγματικότητα. Οι αλλαγές αυτές στην οικογενειακή διάρθρωση αντανακλούν μεταβολές που λαμβάνουν χώρα στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, αποδεικνύοντας ότι η οικογένεια αποτελεί ένα θεσμό που εναπόκειται σε αλλαγές σύμφωνες με το κοινωνικό γίγνεσθαι.

Οι εκμοντερνισμός της σύγχρονης εποχής με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και των επιστημών έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στις αξίες και νόρμες που επικρατούσαν στις παραδοσιακές κοινωνίες. Οι μεταμοντέρνες κοινωνίες έχουν υιοθετήσει νέες αξίες και θεσμούς και χαρακτηρί

ζονται από φαινόμενα όπως ο ιδεολογικός πλουραλισμός, η εκκοσμίκευση, ο υλισμός και ο ατομικισμός (Ingehart 1990, Clinquet 2003). Οι ραγδαίες αυτές αλλαγές συνοδεύτηκαν από μια σειρά κοινωνικών αλλαγών σε διαφορετικούς κοινωνικούς θεσμούς συμπεριλαμβανομένης και της οικογένειας (Giddens, 2002). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Πρέσβελου (2003) οι αλλαγές στο θεσμό της οικογένειας ήταν περισσότερο καθοριστικές από όλους τους υπόλοιπους θεσμούς, καθώς η οικογένεια δέχτηκε τρομακτικές πιέσεις από το ιδεολογικό, οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Έτσι, οι σύγχρονες τάσεις της οικογενειακής διάρθρωσης περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων² την αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου, μεγαλύτερα ποσοστά διαζυγίων και κατ' επέκταση μονογονεϊκών και θετών οικογενειών. Οι σύγχρονες αυτές τάσεις στην οικογενειακή δομή δεν έχουν αφήσει ανεπηρέαστες τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας αλλά και των πρακτικών οικογενειακής διαχείρισης, όπως την γονική επιτήρηση και τον έλεγχο. Ο Περισιάνης και συνεργάτες (2007) αναφέρουν ότι σήμερα οι γονείς έχουν χάσει την εξουσία και τον έλεγχο προς τα παιδιά τους που κατείχαν σε περισσότερο παραδοσιακές κοινωνίες αλλά και γενικότερα οι εξωτερικοί έλεγχοι της συμπεριφοράς (αυστηρές απαγορεύσεις που επέβαλε στο άτομο η παραδοσιακή κοινωνία) έχουν μετατοπιστεί στις μεταμοντέρνες κοινωνίες σε εσωτερικούς ελέγχους που σχετίζονται με τη συνείδηση κάθε ατόμου (για παράδειγμα συναισθήματα ενοχής, τύψεων).

Καθοριστικό παράγοντα στις αλλαγές που υπέστη ο οικογενειακός θεσμός διατέλεσε η ενδυνάμωση του ρόλου του γυναικών στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου διεκδίκησαν ανώτερη μόρφωση, ένταξη στην αγορά εργασίας, οικονομική ανεξαρτησία αλλά και ισότητα, έτσι ώστε να έχουν μεγαλύτερη ελευθερία στις κοινωνικές και σεξουαλικές τους σχέσεις. Συνάμα, τα άτομα στην μεταμοντέρνα εποχή χαρακτηρίζονται από τη στροφή προς τον εαυτό τους και τις ατομικές τους ανάγκες, με βασικό άξονα την ατομική ανεξαρτησία σε αντίθεση με το παρελθόν όπου οι ανάγκες του ατόμου έμπαιναν σε δεύτερη μοίρα καθώς προτεραιότητα είχαν οι ανάγκες του συνόλου και της οικογένειας (Περισιάνης και συνεργάτες, 2007). Η στροφή αυτή των ατόμων προς τις προσωπικές τους ανάγκες και φιλοδοξίες αποτελεί πολιτισμικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών που χαρακτηρίζεται ως ατομικισμός (Kagitcibasi, 1997, Hofstede, 1980). Το πολιτισμικό αυτό χαρακτηριστικό έρχεται σε αντίθεση με το κολεκτιβισμό (συλλογικότητα), χαρακτηριστικό περισσότερο παραδοσιακών πολιτισμικών συστημάτων, όπου τα άτομα αλληλεξαρτούνται μέσω αμοιβαίων υποχρεώσεων (Oyserman et al., 2002 Schwartz, 1990).

Εμπειρικά ευρήματα υποστηρίζουν ότι τα μη-παραδοσιακά οικογενειακά μοντέλα⁴ είναι πιο διαδεδομένα σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες από ότι σε συλλογικές διότι συνδέονται με ατομικιστικές τάσεις για ελευθερία, ανεξαρτησία και αυτονομία του ατόμου (Storry and Childs, 2002 Kuyjsten, 1996 Diener et al., 1995). Διαφορές έχουν επίσης επισημανθεί και στις πρακτικές οικογενειακής διαχείρισης, όπως την γονική επιτήρηση και προστατευτισμό καθώς οι αξίες που προωθούνται κατά την διάρκεια της κοινωνικοποίησης σε πιο ατομικιστικά πολιτισμικά συστήματα περιλαμβάνουν την ανεξαρτησία και αυτονομία του ατόμου από το οικογενειακό περιβάλλον, ενώ σε πιο συλλογικά έμφαση δίνεται στην αλληλεξάρτηση, υπακοή και συμμόρφωση με τους εκάστοτε κοινωνικούς θεσμούς (Arnett, 1995).

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι να διερευνήσει την οικογενειακή διάρθρωση και συγκεκριμένες πρακτικές οικογενειακής διαχείρισης, όπως τη γονική επιτήρηση σε τρεις διαφορετικές κουλτούρες (Μεγάλη Βρετανία, Σουηδία και Ελλάδα) οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τα ατομικιστικά και/ή κολεκτιβιστικά πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Η διερεύνηση τους συγκεκριμένου θέματος κάτω από το πρίσμα ατομικιστικών ή/και κολεκτιβιστικών χαρακτηριστικών δεν αποκλείει την επίδραση επιπρόσθετων κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών παραγόντων που συνδιαμορφώνουν την οικογενειακή διάρθρωση και το γονικό προστατευτισμό στις υπό μελέτη χώρες.

2. Θεωρητική προσέγγιση

Από τις πιο σημαντικές θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για να ερμηνεύσουν τις αλλαγές στην οικογενειακή διάρθρωση είναι η "οικονομική θεωρία του γάμου" του Becker (1991). Ο Becker με τη χρήση οικονομικών μοντέλων συμπεριφοράς ερμηνεύει τη μη-παραδοσιακή οικογενειακή δομή ως απόρροια των ρασιοναλιστικών/ ορθολογιστικών τάσεων των ατόμων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ρασιοναλισμός/ ορθολογισμός συνδέεται με χαρακτηριστικά πιο ατομικιστών πολιτισμικών συστημάτων, όπου τα άτομα δύναται να εγκαταλείψουν προσωπικές σχέσεις όταν το κόστος συμμετοχής τους υπερβαίνει το όφελος, βρίσκοντας καινούργιες σχέσεις που προωθούν περισσότερο τα προσωπικά τους συμφέροντα (Kagitcibasi, 1997 Oyserman, 1993). Στην «οικονομική θεωρία του γάμου» το νοικοκυριό αποτελεί μια οικονομική μονάδα από την οποία και οι δύο σύζυγοι έχουν κέρδος μέσω της εξειδίκευσης και του καταμερισμού εργασίας. Ο σύζυγος είναι εκείνος που ενισχύει οικονομικά το νοικοκυριό την φροντίδα του οποίου την έχει η σύζυγος. Κατά τον Becker (1991), το διαζύγιο γίνεται πιο πιθανό όταν τα οφέλη αυτής της «συναλλαγής» μειωθούν, όταν δηλαδή η σύζυγος συμμετέχει στο εργατικό δυναμικό.

Στη θεωρία της Δεύτερης Δημογραφικής Μετάβασης³ με πρωτεργάτη τον Lesthaeghe (1995) υποστηρίζεται ότι η εξασθένιση του οικογενειακού θεσμού με σοβαρές επιπτώσεις στην οικογενειακή διάρθρωση και δομή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις αλλαγές που υφίστανται η δομή της κοινωνίας (π.χ εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης, ένταξη της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό κλπ) αλλά και πολιτισμικές αλλαγές, όπως για παράδειγμα την αύξηση του ατομικισμού και του υλισμού. Κοινός παρανομαστής στην προσέγγιση του Becker αλλά και το θεωρητικό υπόβαθρο της Δεύτερης Δημογραφική Μετάβασης αποτελεί ο ατομικισμός, ως πολιτισμικός και κοινωνικός παράγοντας της μεταμοντέρνας εποχής που συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με τις αλλαγές στην οργάνωση της οικογενειακής ζωής.

Συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ατομικισμού επιδρούν στις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων ευνοώντας τις σύγχρονες μορφές οργάνωσης της οικογενειακής ζωής. Για παράδειγμα, οι κοινωνικές σχέσεις σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες είναι λιγότερο δυνατές, σταθερές και μακροχρόνιες, από ότι σε πιο συλλογικές (Triandis, 1995). Στις τελευταίες τα άτομα μπορεί να έχουν συναισθηματικούς δεσμούς με λίγες κοινωνικές ομάδες οι οποίοι όμως είναι ιδιαίτερα ισχυροί (Oyserman, 1993 Markus and Kitayama, 1991). Σε αντίθεση, σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες τα άτομα έχουν πολλές κοινωνικές σχέσεις οι οποίες όμως χαρακτηρίζονται από μη μονιμότητα (Kim, 1994). Προηγούμενες μελέτες υποστηρίζουν ότι οι πολιτισμικές αυτές διαφορές δύναται να έχουν κάποιο αντίκτυπο στη διαμόρφωση των οικογενειακών μοντέλων .

Σύμφωνα με τον Kuijsten (1996) τα υψηλά ποσοστά μη-παραδοσιακών οικογενειών είναι αποτέλεσμα του υψηλού επιπέδου ατομικισμού, ανεξαρτησίας και ελευθερίας, όπου οι μακροχρόνιες δεσμεύσεις σαν αυτή του γάμου αποφεύγονται, επειδή θεωρούνται τροχοπέδη στην ελευθερία και ανεξαρτησία του ατόμου. Οι Diener et al., (1995) ισχυρίζονται ότι σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες τα άτομα έχουν μεγαλύτερες ελευθερίες να επιλέξουν καινούργιες σχέσεις, για αυτό και τα διαζύγια είναι πολύ περισσότερα από ότι σε πιο συλλογικά πολιτισμικά συστήματα. Οι Dion και Dion (1988) αναφέρουν ότι ο ατομικισμός αποτρέπει τα άτομα να έχουν στενές προσωπικές σχέσεις και να αγαπάνε ένας τον άλλον. Είναι πιθανό, για παράδειγμα, ότι τα υψηλά ποσοστά διαζυγίου στην Αμερικάνικη κοινωνία να οφείλονται στον υπερβολικό ατομικισμό που χαρακτηρίζει την κουλτούρα αυτή (Dion and Dion, 1988: 286)

Σε πιο συλλογικά πολιτισμικά συστήματα όπου έμφαση δίνεται στην αλληλεξάρτηση από την οικογένεια και την υποταγή των προσωπικών φιλοδοξιών σε εκείνους της κοινωνίας

κής ομάδας τα μη-παραδοσιακά οικογενειακά μοντέλα είναι λιγότερο κοινωνικά αποδεκτά και συνεπώς λιγότερο διαδεδομένα από ότι σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες (Triandis, 1995).

Η οικογένεια, ως τον πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης, διατελεί ένα καθοριστικό ρόλο στη μετάδοση πολιτισμικών αξιών και προτύπων συμπεριφοράς (Georgas et al., 1997 Arnett, 1995). Κατά τον Triandis (1995) η διάσταση της ανεξαρτησίας/εξάρτησης στην κοινωνικοποίηση του ατόμου καθορίζει την διαπαιδαγώγηση και τους μεθόδους ανατροφής, και κατά συνέπεια τις αξίες που προωθούνται στα παιδιά σε πιο ατομικιστικές και συλλογικές κουλτούρες. Στις πρώτες τα παιδιά ενθαρρύνονται να είναι περισσότερο ανεξάρτητα και αυτόνομα από ότι σε πιο συλλογικά πολιτισμικά συστήματα (Le and Stockdale, 2005). Αντιθέτως, η ανεξαρτησία και η αυτονομία από την οικογενειακή μονάδα αποδοκιμάζονται στις πιο συλλογικές κουλτούρες όπου τη θέση τους παίρνουν η υπακοή και συμμόρφωση με τους εκάστοτε κοινωνικούς θεσμούς (Triandis, 2001). Οι διαφορές αυτές έχουν μια καθοριστική επίδραση στα επίπεδα γονικής επιτήρησης και προστατευτισμού.

Για να ελεγχθούν τυχών διαφορές στην οικογενειακή δομή και γονική επιτήρηση των εφήβων επιλέχθηκαν τρεις Ευρωπαϊκές χώρες που σύμφωνα με την κλίμακα ατομικισμού του Hofstede (1980) παρουσιάζουν σοβαρές διαφοροποιήσεις ως προς τα ατομικιστικά ή/και συλλογικά χαρακτηριστικά τους. Ο Hofstede κατασκεύασε μια κλίμακα (από το 1 έως το 100) ταξινόμησης εθνικών κουλτούρων, όπου χώρες με υψηλότερα σκορ θεωρούνται πιο ατομικιστικές από εκείνες με χαμηλότερα σκορ οι οποίες αντιπροσωπεύουν πιο συλλογικά πολιτισμικά συστήματα⁵. Η κλίμακα του Hofstede έχει χρησιμοποιηθεί ευρύτατα στη διερεύνηση πολιτισμικών διαφορών σε κοινωνικές συμπεριφορές γενικότερα (Schimmack et al., 2002) αλλά και ειδικότερα των διαζυγίων (Diener et al., 1995). Αν και η μελέτη έλαβε χώρα πριν από περίπου 28 χρόνια πρόσφατες έρευνες υποστηρίζουν ότι οι μετρήσεις του Hofstede (1980) αποτελούν μέχρι σήμερα μια αξιόπιστη και έγκυρη κλίμακα πολιτισμικών διαφορών μεταξύ χωρών για την μελέτη κοινωνικών συμπεριφορών (Schimmack et al., 2005).

Στην κλίμακα του Hofstede (1980) η Μεγάλη Βρετανία έχει σκορ 89 αποτελώντας την πιο ατομικιστική κουλτούρα στην Ευρώπη και μια από τις πιο ατομικιστικές σε ολόκληρο τον κόσμο (το υψηλότερο σκορ κατέχουν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, 91, έπειτα ακολουθούν ο Καναδάς και η Αυστραλία). Η Ελλάδα έχει σκορ 35 αντιπροσωπεύοντας μια από τις πιο συλλογικές κουλτούρες τις Ευρώπης και η Σουηδία 71, που την κατατάσσει ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία. Προηγούμενες μελέτες αναφέρουν ότι η Σουηδία αποτελεί πολιτισμικό αμάλγαμα τόσο ατομικιστικών όσο και συλλογικών χαρακτηριστικών (Triandis and Gelfald, 1998 Daun, 1996).

3. Μέθοδοι

3.1 Δειγματοληψία- Ερωτηματολόγιο

Τα δεδομένα προέρχονται από την Ευρωπαϊκή μελέτη ESPAD (European School Project on Alcohol and Drugs) που σκοπό έχει την συλλογή συγκρίσιμων στοιχείων για το αλκοόλ, κάπνισμα και χρήση ναρκωτικών ουσιών σε εφήβους ηλικίας 15-16 ετών. Τα δεδομένα της συγκεκριμένης μελέτης χρησιμοποιήθηκαν γιατί παρέχουν αντιπροσωπευτικά δείγματα εφήβων (15-16 χρονών) αλλά και συγκρίσιμα δεδομένα τόσο οικογενειακών μοντέλων όσο και γονικής επιτήρησης στις υπό μελέτη χώρες. Η συγκρισιμότητα των δεδομένων διασφαλίζεται από τρεις βασικούς παράγοντες: α) οι μελέτες αφορούν σχολικούς πληθυσμούς συγκεκριμένης ηλικίας, β) οι μελέτες διεξάγονται κατά την ίδια χρονική περίοδο και γ) χρησιμοποιείται κοινή μεθοδολογία. Η μελέτη ESPAD διεξάχθηκε για πρώτη φορά το 1995 και από τότε επαναλαμβάνεται κάθε 4 χρόνια. Η πα-

ρούσα ανάλυση βασίζεται σε δεδομένα της μελέτης ESPAD του 1999, καθώς η προσβασιμότητα και η ανάλυση πιο πρόσφατων δεδομένων (2003 και 2007), τουλάχιστον μέχρι σήμερα, επιτρέπεται μόνο στους κύριους ερευνητές της κάθε συμμετέχουσας χώρας.

Το ερωτηματολόγιο της 1999 ESPAD περιλαμβάνει ερωτήσεις, κοινές για όλες τις συμμετέχουσες χώρες, για την χρήση αλκοόλ, καπνίσματος και ναρκωτικών ουσιών, οικογενειακό μοντέλο, γονικός έλεγχος, σχέσεις με φίλους καθώς και δημογραφικές ερωτήσεις. Επίσης, στο τέλος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται προαιρετικές ερωτήσεις η συμπλήρωση των οποίων καθορίζεται από τους ερευνητές της εκάστοτε χώρας. Από τις κοινές στις επιλεχθέντες χώρες (Μεγάλη Βρετανία, Σουηδία και Ελλάδα) χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις που αφορούν το οικογενειακό μοντέλο και την γονική επιτήρηση.

Η μέθοδος δειγματοληψίας που χρησιμοποιήθηκε για τη λήψη αντιπροσωπευτικών δειγμάτων στη Μεγάλη Βρετανία (n=2641), τη Σουηδία (n=3641) και την Ελλάδα (n=2204) ήταν στρωματοποιημένη κατά ομάδες. Το ποσοστό των μαθητών που απάντησαν στο Βρετανικό δείγμα ήταν 86%, τα αντίστοιχα ποσοστά για το Ελληνικό και το Σουηδικό δείγμα ήταν 91% και 87%. Το ποσοστό εκείνων που δεν συμμετείχαν στην έρευνα ήταν ιδιαίτερα χαμηλό (λιγότερο από 1%) κυρίως λόγω απουσίας την ημέρα της συλλογής δεδομένων. Οι ερευνητές της Μεγάλης Βρετανίας, της Σουηδίας και της Ελλάδας, δήλωσαν ότι τα δείγματα είναι αντιπροσωπευτικά του πληθυσμού των μαθητών ηλικίας 15-16 ετών στις χώρες τους και ότι τα δεδομένα μπορούν να συγκριθούν με τα δεδομένα των υπολοίπων συμμετεχόντων Ευρωπαϊκών χωρών (Hibell et al., 2000). Περισσότερες λεπτομέρειες για την έρευνα και το ερωτηματολόγιο είναι διαθέσιμες στην 1999 ESPAD Report (Hibell et al., 2000).

3.2 Στατιστικές μέθοδοι

Στην ανάλυση χρησιμοποιήθηκε η μη-παραμετρική μέθοδος χ^2 του Pearson για τον έλεγχο στατιστικά σημαντικών διαφορών μεταξύ των μεταβλητών του οικογενειακού μοντέλου και της γονικής επιτήρησης στις τρεις υπό μελέτη χώρες. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε λογιστική παλινδρόμηση (logistic regression) και οι αντίστοιχοι λόγοι συμπληρωματικών πιθανοτήτων (Odds Ratios - ORs) για να ελεγχθεί κατά πόσο η μη-παραδοσιακή οικογενειακή διάρθρωση έχει μια στατιστικά σημαντική επίδραση στην επιτήρηση των εφήβων στην Μεγάλη Βρετανία, τη Σουηδία και την Ελλάδα. Τα δεδομένα έχουν σταθμιστεί έτσι ώστε να συμμετέχουν και οι τρεις χώρες το ίδιο στην ανάλυση, καθώς το μέγεθος του δείγματος της Σουηδίας ήταν πολύ μεγαλύτερο από το δείγμα της Ελλάδας και της Μεγάλης Βρετανίας. Ως επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ορίστηκε το $\alpha=0.05$ ενώ η ανάλυση έγινε στο στατιστικό πρόγραμμα SPSS 15,0.

3.3 Μετρήσεις

3.3.1 Οικογενειακό μοντέλο

Στις εμπειρικές έρευνες η μέτρηση του οικογενειακού μοντέλου γίνεται με διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, κάποιοι ερευνητές (Ledoux et al., 2002) περιλαμβάνουν τέσσερις κατηγορίες για τη μέτρηση του οικογενειακού μοντέλου (δύο βιολογικοί γονείς, ένας βιολογικός και ένας θετός γονέας, μονογονεϊκή οικογένεια, κανένας βιολογικός γονέας) ενώ κάποιο άλλοι (McArdle et al., 2002) χρησιμοποιούν δύο κατηγορίες (δύο βιολογικοί γονείς, οποιοσδήποτε άλλο συνδυασμός).

Στο ερωτηματολόγιο της μελέτης 1999 ESPAD περιλαμβάνεται η ερώτηση: «Ποια από τα παρακάτω άτομα ζουν στο ίδιο σπίτι με σένα;» με τις εξής απαντήσεις: 1=Ζω μόνος, 2=Πατέρας, 3=Πατριός, 4=Μητέρα, 5=Μητριά, 6=Αδέρφια, 7=Παπούς/γιαγιά, 8=Άλλοι συγγενείς, 9=Μη συγγενείς. Η ερώτηση κωδικοποιήθηκε με τέσσερις απαντήσεις: 1=Ζω και με τους δύο βιολογικούς

γονείς, 2=Ζω με ένα βιολογικό και ένα θετό γονέα, 3=Ζω σε μονογονεϊκή οικογένεια και 4=Δεν ζω με κάποιον από τους βιολογικούς μου γονείς. Η συγκεκριμένη κωδικοποίηση χρησιμοποιήθηκε στη μη-παραμετρική μέθοδο χ^2 του Pearson. Ενώ, στη λογιστική παλινδρόμηση η ερώτηση κωδικοποιήθηκε με δύο γενικότερες κατηγορίες: 1=Ζω και με τους δύο βιολογικούς γονείς (παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο) και 2=Οποιοσδήποτε άλλος συνδυασμός -π.χ. ένας βιολογικός και ένας θετός γονέας, μονογονεϊκή οικογένεια- (μη-παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο).

3.3.2 Επιτήρηση από τους γονείς

Η επιτήρηση από τους γονείς στις εμπειρικές έρευνες μετριέται συνήθως με δύο ερωτήσεις: α) αν γνωρίζουν οι γονείς που είναι τα παιδιά τους όταν βγαίνουν έξω το βράδυ και β) αν γνωρίζουν οι γονείς με ποιον ή ποιους βγαίνουν τα παιδιά τους έξω το βράδυ (Svensson, 2003). Ο Martens (1997) χρησιμοποίησε παραγοντική ανάλυση σε 11 ερωτήσεις που σχετίζονται με την γονική επιτήρηση και συμπέρανε ότι ο καλύτερος δείκτης γονικής επιτήρησης στις εμπειρικές μελέτες είναι ερωτήσεις που σχετίζονται με το αν οι γονείς γνωρίζουν που είναι τα παιδιά τους.

Στο ερωτηματολόγιο της μελέτης περιλαμβάνεται η ερώτηση: «Γνωρίζουν οι γονείς σου που πηγαίνεις τα βράδια του Σαββάτου;» η οποία έχει τις εξής απαντήσεις: 1=Γνωρίζουν πάντα, 2=Γνωρίζουν αρκετά συχνά, 3=Γνωρίζουν μερικές φορές, 4=Συνήθως δεν γνωρίζουν. Η ερώτηση κωδικοποιήθηκε με δύο απαντήσεις (1=Γνωρίζουν πάντα -υψηλή γονική επιτήρηση-, 1=Γνωρίζουν αρκετά συχνά ή μερικές φορές ή δεν γνωρίζουν -μέτρια ή χαμηλή γονική επιτήρηση- και μετράει την γονική επιτήρηση στις τρεις χώρες.

4. Αποτελέσματα

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα αποτελέσματα του χ^2 του Pearson για να ελεγχθούν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των μεταβλητών του οικογενειακού μοντέλου και της γονικής επιτήρησης στις τρεις υπό μελέτη χώρες. Το ποσοστό των Ελλήνων εφήβων (90.1%) που ζουν σε παραδοσιακά οικογενειακά μοντέλα (και με τους δύο βιολογικούς γονείς) είναι πολύ υψηλότερο από εκείνο των Σουηδών (73.2%) και Βρετανών (69.8%).

Λιγότεροι Έλληνες έφηβοι ζουν με ένα βιολογικό γονέα και ένα θετό (2.1%) από ότι Βρετανοί (13.6%) ή Σουηδοί (9.1%). Επίσης, τα μονογονεϊκά μοντέλα είναι λιγότερο διαδεδομένα στην Ελλάδα (6.5%) από ότι στη Μεγάλη Βρετανία (15.2%) ή στην Σουηδία (13.7%). Στην Ελλάδα λιγότερα παιδιά (1.2%) ζουν με κανέναν από τους βιολογικούς τους γονείς, από ότι στην Σουηδία (4.0%). Το αντίστοιχο ποσοστό των Βρετανών φθάνει το 1.4%. Οι διαφορές αυτές στην οικογενειακή διάρθρωση μεταξύ των χωρών υπό μελέτη είναι στατιστικά σημαντικές ($p < .001$). Ο Πίνακας 1 δείχνει ότι υπάρχουν περισσότεροι Έλληνες έφηβοι (55.7%) με υψηλή γονική επιτήρηση από ότι Σουηδοί (41.1%) ή Βρετανοί (49.1%), διαφορά που είναι στατιστικά σημαντική ($p < .001$).

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της λογιστικής παλινδρόμησης και τους αντίστοιχους λόγους συμπληρωματικών πιθανοτήτων (Odds Ratios-ORs) για την γονική επιτήρηση και το οικογενειακό μοντέλο στις τρεις χώρες υπό μελέτη. Ο κίνδυνος να μεγαλώσει ένας έφηβος σε μια μη-παραδοσιακή οικογενειακή διάρθρωση είναι περίπου 3.5 φορές στην Σουηδία και σχεδόν 4 φορές στη Μεγάλη Βρετανία υψηλότερος από ότι στη χώρα μας (χώρα αναφοράς Ελλάδα). Επίσης, ο κίνδυνος, μέτριας ή χαμηλής γονικής επιτήρησης είναι μεγαλύτερος τόσο στη Σουηδία (OR=1.80) όσο και στην Μεγάλη Βρετανία (OR=1.30) από την Ελλάδα. Η ανάλυση δείχνει ότι ο κίνδυνος να μεγαλώσει ένα παιδί σε μια μη-παραδοσιακή οικογένεια είναι μικρότερος στη Σουηδία από ότι στη Μεγάλη Βρετανία (OR=0.85), ενώ οι Σουηδοί έφηβοι είναι πιο εκτεθειμένοι σε μέτρια ή χαμηλή γονική επιτήρηση από ότι τους Βρετανούς (OR=1.38) (χώρα αναφοράς Μεγάλη Βρετανία).

Πίνακας 1: Ποσοστά (συχνότητες) οικογενειακών μοντέλων, γονικής επιτήρησης, στη Μεγάλη Βρετανία, Σουηδία και Ελλάδα (χ^2 test)

	Μεγάλη Βρετανία	Σουηδία	Ελλάδα	χ^2 p
Οικογενειακό Μοντέλο				
Βιολογικοί γονείς	69.8% (1931)	73.2% (2070)	90.1% (2548)	$\chi^2_6 = 472.98,$ $p < 0.001$
Ένας βιολογικός γονέας και ένας θετός	13.6% (375)	9.1% (258)	2.1% (60)	
Μονογονεϊκή οικογένεια	15.2% (419)	13.7% (388)	6.5% (185)	
Κανένας βιολογικός γονέας	1.4% (40)	4.0% (113)	1.2% (35)	
Γονική Επιτήρηση				
Υψηλή γονική επιτήρηση	49.1% (1352)	41.1% (1145)	55.7% (1572)	$\chi^2_2 = 120.01,$ $p < 0.001$
Μέτρια ή χαμηλή γονική επιτήρηση	50.9% (1411)	58.9% (1641)	44.3% (1250)	

Παρατηρήσεις: Τα δεδομένα έχουν σταθμιστεί

Πίνακας 2: Εκτίμηση λόγου συμπληρωματικών πιθανοτήτων (Odds Ratios-ORs) του Οικογενειακού Μοντέλου και της Γονικής Επιτήρησης και στις τρεις χώρες

	Μη Παραδοσιακό Οικογενειακό Μοντέλο ³			Μέτρια ή χαμηλή γονική επιτήρηση ⁴		
	OR	95%CI	P	OR	95%CI	P
Σουηδία¹	3.34	2.88-3.87	p<0.001	1.80	1.62-2.00	p<0.001
Μεγάλη Βρετανία¹	3.93	3.39-4.56	p<0.001	1.30	1.17-1.45	p<0.001
Σουηδία²	0.85	0.75-0.95	p<0.01	1.38	1.24-1.53	p<0.001

Παρατηρήσεις: Τα δεδομένα έχουν σταθμιστεί, 1=Κατηγορία αναφοράς: Ελλάδα, 2= Κατηγορία αναφοράς: Μεγάλη Βρετανία, 3= Κατηγορία αναφοράς: Παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο, 4=Κατηγορία αναφοράς: Υψηλή γονική επιτήρηση

Η μεγαλύτερη έκθεση των Βρετανών και Σουηδών εφήβων σε μέτρια ή χαμηλή γονική επιτήρηση σε σχέση με τους Έλληνες δύναται να οφείλεται στο μεγαλύτερο ποσοστό μη-παραδοσιακών οικογενειακών δομών στη Μεγάλη Βρετανία και στη Σουηδία σε σχέση με την Ελλάδα. Για να ελεγχθεί η επίδραση της οικογενειακής δομής στην γονική επιτήρηση χρησιμοποιήθηκε λογιστική παλινδρόμηση για κάθε χώρα χωριστά, τα αποτελέσματα όμως της ανάλυσης δείχνουν ότι η σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών είναι μη-στατιστικά σημαντική και στις τρεις χώρες υπό μελέτη (Πίνακας 3). Οι αιτίες λοιπόν του μειωμένου γονικού ελέγχου θα πρέπει να διερευνηθούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις, μια εκ των οποίων είναι και το πολιτισμικό χαρακτηριστικό του ατομικισμού, χωρίς να αποκλείονται βέβαια και άλλες ερμηνείες.

Πίνακας 3: Εκτίμηση λόγου συμπληρωματικών πιθανοτήτων (Odds Ratios- ORs) του Οικογενειακού Μοντέλου στη Γονική Επιτήρηση για κάθε χώρα χωριστά

Οικογενειακό Μοντέλο ²	Γονική επιτήρηση ¹		
	OR	95%CI	p
Μεγάλη Βρετανία	1.10	0.93-1.30	p=0.24
Σουηδία	1.08	0.93-1.26	p=0.29
Ελλάδα	1.01	0.75-1.33	p=0.96

Παρατηρήσεις: 1= Υψηλή γονική επιτήρηση, Μέτρια ή χαμηλή γονική επιτήρηση, 2= Παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο, Μη-παραδοσιακό

5. Συζήτηση

Αν και στη χώρα μας η παραδοσιακή οικογενειακή διάρθρωση είναι περισσότερο διαδεδομένη σε σχέση με τη Σουηδία και τη Μεγάλη Βρετανία, αυτό δεν σημαίνει ότι η οργάνωση της οικογενειακής ζωής στην Ελλάδα δεν έχει υποστεί αλλαγές σε σχέση με το παρελθόν. Απεναντίας, οι αλλαγές στην οικογενειακή διάρθρωση στην Ελλάδα γίνονται εμφανείς τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η διαδικασία όμως αυτή έλαβε χώρα πολύ νωρίτερα στις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης (Βαλεντίνη-Ρήγα και συνεργάτες, 2008). Δευτερογενή στοιχεία από την Eurostat δείχνουν ότι το 1960 ο ακαθάριστος δείκτης διαζυγιότητας (αριθμός διαζυγίων ανά 1000 κατοίκους) στην Ελλάδα ήταν 0.6 ενώ το 2007 φθάνει το 1.2.

Παρόλη την αύξηση των διαζυγίων στην χώρα μας αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής μελέτης *The European Values Study* (Halman, 2001) υποστηρίζουν ότι ο θεσμός της παραδοσιακής οικογένειας καλά κρατεί καθώς το 96.8% των Ελλήνων συμφωνούν ότι ένα παιδί χρειάζεται μια οικογένεια και με τους δυο γονείς έτσι ώστε να μεγαλώσει ευτυχισμένα. Το ποσοστό αυτό ανέρχεται μόλις στο 60.1% των Σουηδών και 66.8% των Βρετανών. Η αξία που προσδίδουν οι Έλληνες στην οικογένεια προκύπτει και από τα αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (2003) όπου το 85.1% των Ελλήνων θεωρούν την αξία της οικογένειας ως πάρα πολύ σημαντική, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους Βρετανούς φθάνει το 78.7%.

Τα αποτελέσματα όμως της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (2003) διαφωτίζουν και άλλες πτυχές της δομής της Ελληνικής κοινωνίας που σχετίζονται με το χαρακτηρισμό της ως μια περισσότερο συλλογική πολιτισμική κουλτούρα, τουλάχιστον σε σχέση με την Μεγάλη Βρετανία όπου υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Έτσι, ο μέσος όρος των ατόμων στην Ελλάδα που θεωρούν ότι δεν θα έπρεπε να έχουν εμπιστοσύνη στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο είναι χαμηλότερος (3.7) από τον αντίστοιχο Βρετανικό (5.5). Επιπλέον, η ίδια μελέτη έδειξε ότι περισσότεροι Έλληνες από ότι Βρετανοί υποστηρίζουν την ομοιογένεια (ίδιες παραδόσεις, έθιμα, θρησκεία) μέσα στην χώρα τους, στοιχείο που θεωρείται κατεξοχήν χαρακτηριστικό πιο συλλογικών πολιτισμικών συστημάτων (Triandis, 1995). Ταυτόχρονα, οι Έλληνες εμφανίζουν ισχυρούς θρησκευτικούς δεσμούς με την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία καθώς η Ελλάδα κατέχει μια από τις πρώτες θέσεις στην θρησκευτικότητα (πίστη, εκκλησιασμός κλπ) σε Ευρωπαϊκό επίπεδο (European Social Survey, 2009). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι αλληλένδετη με την Ελληνική πολιτιστική ταυτότητα (Alivizatos, 1999 Georgiadiou, 1995) και έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ισχύς του θεσμού του γάμου και των παραδοσιακών οικογενειακών προτύπων στη χώρα μας (Loizos and Papatriarchis, 1991).

Τα υψηλά ποσοστά μη-παραδοσιακής οικογενειακής διάρθρωσης στη Μεγάλη Βρετανία και τη Σουηδία ερμηνεύονται σε μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία ως απόρροια του υψηλού επιπέδου ανεξαρτησίας και ελευθερίας, στοιχεία δηλαδή που συνάδουν με τον ατομικισμό. Για παράδειγμα, οι Storry και Childs (2002) διατείνονται ότι ο ατομικισμός μαζί με τον υπέρτατο καταναλωτισμό, που έλαβαν χώρα στην ραγδαία οικονομική άνοδο του 1980 στην Μεγάλη Βρετανία, έχουν αποδυναμώσει της ηθικές αξίες που συνδέονται με την οικογενειακή ζωή, με αποτέλεσμα την ραγδαία αύξηση του αριθμού διαζυγίων, μονογονεϊκών οικογενειών και ελεύθερων συμβιώσεων. Ο Daup (1996) υποστηρίζει ότι η ατομικιστική τάση των Σουηδών για ανεξαρτησία εκφράζεται τόσο από τα υψηλά ποσοστά διαζυγίων αλλά ελεύθερης συμβίωσης. Η συμβίωση χωρίς γάμο, θεωρείται στη Σουηδία από το 1987 νόμιμη και κοινωνικά αποδεκτή παρέχοντας ίδια νομικά δικαιώματα με αυτά του γάμου (Porenoe, 1987). Στο ερωτηματολόγιο της μελέτης 1999 ESPAD δεν υπάρχουν αντίστοιχες ερωτήσεις που θα επέτρεπαν την μέτρηση οικογενειακών μοντέλων βασισμένα σε ελεύθερη συμβίωση. Όμως, δευτερογενή στοιχεία (OECD, 2007) δείχνουν ότι το 2002, 19.8% των Σουηδών (είναι το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη) και 8.6% των Βρετανών συμβιώνουν χωρίς γάμο, το αντίστοιχο ποσοστό φθάνει το 1.2% των Ελλήνων (ως ποσοστό εκείνων που είναι παντρεμένοι, συμβιώνουν ή είναι ελεύθεροι).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η αξία της *ανεξαρτησίας/εξάρτησης* κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης των ατόμων αποτελεί τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ ατομικισμού και κολεκτιβισμού. Τα αποτελέσματα της μελέτης «*The European Values Study*» για τη διερεύνηση των κυριότερων αξιών των Ευρωπαίων πολιτών (Halman, 2001) δείχνουν ότι στην Ελλάδα οι αξίες που προωθούνται στα νεότερα μέλη της είναι σε συμφωνία με την περισσότερο συλλογική διάρθρωση της καθώς μικρότερο ποσοστό των Ελλήνων γονιών (46.3%) σε σχέση με τους Σουηδούς (68.7%) και Βρετανούς (52.9%) θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό να ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να είναι ανεξάρτητα.

Η μεγαλύτερη ανεξαρτησία των παιδιών που προωθείται σε πιο ατομικιστικές κουλτούρες (Stopes-Roe and Cochrane, 1990 Tamis-LeMonda et al., 2002) εκφράζεται, μεταξύ άλλων, στις πρακτικές οικογενειακής διαχείρισης με μειωμένη γονική επιτήρηση. Τα χαμηλότερα ποσοστά αυστηρής γονικής επιτήρησης στη Μεγάλη Βρετανία και Σουηδία συμφωνούν με αποτελέσματα συγκριτικών μελετών. Για παράδειγμα, οι Ledoux et al. (2002) σε μια συγκριτική μελέτη (με δεδομένα της ESPAD) μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας αναφέρουν ότι περισσότεροι Βρετανοί γονείς δεν γνώριζαν που είναι τα παιδιά τους το Σάββατο βράδυ. Τα αποτελέσματα της συγκριτικής μελέτης της Tulviste (2004) υποστηρίζουν ότι οι Σουηδέζες και Φιλανδές μητέρες δίνουν λιγότερη έμφαση στην γονική επιτήρηση των παιδιών από ότι οι μητέρες στην Εσθονία και την Λάτβια.

Το μεγαλύτερο ποσοστό Ελλήνων εφήβων από ότι Σουηδών ή Βρετανών με αυστηρό οικογενειακό έλεγχο τεκμηριώνεται σε μελέτες που υποστηρίζουν ότι η ανατροφή των παιδιών σε πιο συλλογικές κουλτούρες χαρακτηρίζεται από την ισχυρή γονική επιτήρηση που φορές δύναται να πάρει την μορφή «εισβολής» στην προσωπική ζωή των παιδιών (Triandis 1989 και 1995). Η ισχυρή γονική επιτήρηση εκφράζει την αλληλεξάρτηση από την οικογενειακή μονάδα, ως μέθοδο ανατροφής που χαρακτηρίζει πιο συλλογικές κουλτούρες.

Οι διαφορές που παρατηρούνται στις οικογενειακές δομές και γονικό προστατευτισμό μεταξύ των τριών χωρών δεν θα πρέπει ερμηνευθούν μόνο από τη σκοπιά των ατομικιστικών ή/και συλλογικών χαρακτηριστικών τους, προφανώς οι τρεις αυτές χώρες παρουσιάζουν σημαντικές επιπρόσθετες κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές διαφορές που δύναται να επηρεάζουν την οργάνωση της οικογενειακής ζωής. Βασική διαφορά μεταξύ των υπό μελέτη χωρών είναι η κατάταξη τους στην τυπολογία του Esping-Andersen (1990) σε τρία διαφορετικά μοντέλα Κράτους Πρόνοιας, τα οποία έχουν μια καθοριστική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι οικογένειες και οι πρακτικές οικογενειακής διαχείρισης. Στην τυπολογία αυτή η Σουηδία προσεγγίζει το μοντέλο της

κοινωνικής δημοκρατίας, η Μεγάλη Βρετανία το φιλελεύθερο μοντέλο κοινωνικού κράτους και η Ελλάδα έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με τον κορπορατιστικό κρατικιστικό τύπο κοινωνικού κράτους του Esping-Andersen (1990).

Συγκεκριμένα για τη χώρα μας, αρκετοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι ο τύπος του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα προσεγγίζει το μοντέλο των Νοτιο-Ευρωπαϊκών χωρών (Ferrera, 1996 Rhodes, 1996 Leibfried, 1993) το οποίο έχει και μια ουσιαστική διαφορά με τον κρατικιστικό τύπο κοινωνικού κράτους του Esping-Andersen (1990). Κατά τον Flaquer (2000), η βασική διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι τα νοικοκυριά στην Νότιο Ευρώπη έχουν την αποκλειστική ευθύνη παροχής πρόνοιας στα μέλη τους και δεν εξαρτώνται από μέτρα οικογενειακής προστασίας. Από την στιγμή λοιπόν που το βάρος της πρόνοιας βρίσκεται μέσα στο ίδιο το νοικοκυριό, δημιουργεί αμοιβαίους δεσμούς εξάρτησης. Ο άντρας είναι εκείνος που καλύπτει τις οικονομικές ανάγκες του νοικοκυριού και η γυναίκα είναι υπεύθυνη τόσο για το νοικοκυριό όσο και για την ανατροφή των παιδιών. Κατά τον Flaquer (2000) σε αυτή την συμβιωτική σχέση μπορούν να αναζητηθούν οι ρίζες των ισχυρών οικογενειακών δεσμών που χαρακτηρίζουν τις Νοτιο-Ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.

Παρόμοια προσέγγιση ακολουθείται και σε άλλες μελέτες που υποστηρίζουν ότι η διατήρηση του παραδοσιακού οικογενειακού μοντέλου στην Ελλάδα δεν οφείλεται τόσο στις παραδοσιακές αξίες που διατηρούνται στη χώρας μας σε σχέση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, αλλά στο υπάρχον Κράτος Πρόνοιας που αδυνατεί να στηρίξει άλλες μορφές συμβίωσης όπως για παράδειγμα τις μονογονεϊκές οικογένειες, αναγκάζοντας έτσι την ίδια την οικογένεια να αποτελεί το μοναδικό μέσο υποστήριξης και προστασίας των αδύναμων μελών της (Μουσουρού 2002). Όπως αναφέρει ο Ματσαγγάνης (2002) το ύψος των επιδομάτων που προβλέπει η οικογενειακή πολιτική στη χώρα μας είναι πολύ χαμηλότερο σε σχέση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, ενώ ταυτόχρονα στη Ελλάδα οι παροχές αυτές απευθύνονται κυρίως σε πολύτεκνες οικογένειες αφήνοντας ουσιαστικά αβοήθητες όλες τις υπόλοιπες οικογενειακές δομές.

Επίσης, η διατήρηση της παραδοσιακής οικογενειακής δομής στην Ελλάδα συντηρείται και από την υπάρχουσα δομή της αγοράς εργασίας, καθώς τα χαμηλά ποσοστά αντιπροσώπευσης των γυναικών στην αγορά εργασίας ενισχύουν την εξάρτηση των γυναικών από το σύζυγο, αλλά και στην περίπτωση απασχόλησης οι αμοιβές είναι συνήθως χαμηλότερες από αντίστοιχες θέσεις των αντρών, καθιστώντας έτσι το διαζύγιο αδύνατο (Κάρλος και Μαράτου-Αλιπράντη, 2002). Οι συνθήκες βέβαια αυτές που επικρατούν στην Ελληνική οικογένεια έχουν μια καθοριστική επίδραση στον τρόπο που διαμορφώνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Η οικογένεια λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου με κύρια χαρακτηριστικά την πατρική εξουσία και την εξάρτηση των γυναικών που οδηγούν σε μια καταπιεστική και υπερπροστατευτική εξουσία των γονιών προς τα παιδιά τους (Κάρλος και Μαράτου-Αλιπράντη, 2002).

Στη Σουηδία που σύμφωνα με τον Esping-Andersen (1990) προσεγγίζει το μοντέλο της κοινωνικής δημοκρατίας, εφαρμόζεται ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας τόσο της οικονομίας όσο και της οικογένειας που χαρακτηρίζεται από κοινωνικά επιδόματα σε παιδιά, ηλικιωμένους και γενικότερα προστατευόμενα μέλη. Τόσο τα επιδόματα όσο και οι κοινωνικές υπηρεσίες απευθύνονται στα άτομα *per se* και δεν εξαρτώνται από την οικογενειακή κατάσταση. Το Σουηδικό Κράτος Πρόνοιας παρέχοντας επιδόματα, γονικές άδειες που περιλαμβάνουν και τον πατέρα (όπου σε αρκετές περιπτώσεις το ίδιο το κράτος καλύπτει τις δαπάνες των αδειών), δικαίωμα επιστροφής σε μερική απασχόληση μετά τη γέννηση παιδιού, αλλά και κέντρα παιδικής φροντίδας και απασχόλησης έχει συνδράμει στην αύξηση της συμμετοχής των Σουηδών στο εργατικό δυναμικό της χώρας (Drabe and Stanfors, 2009). Για τις Σουηδέζες σε αντίθεση με τις Ελληνίδες, η στήριξη

από το Κράτος Πρόνοιας σε συνδυασμό με την οικονομική τους ανεξαρτησία, τους επιτρέπει να προχωρήσουν σε ένα διαζύγιο ή να μεγαλώσουν μόνες τους τα παιδιά τους αν η συμβίωση με τον σύζυγο/σύντροφο τους δεν είναι η επιθυμητή.

Στη Μεγάλη Βρετανία, σε αντίθεση με τη Σουηδία και την Ελλάδα, το Κράτος Πρόνοιας προσεγγίζει το φιλελεύθερο μοντέλο, όπου έμφαση δίνεται στην προσωπική ευθύνη των ανθρώπων αντί του ίδιου του κράτους. (Aspalter, 2001 Esping-Andersen, 1990). Αν και παλαιότερα η οικογενειακή πολιτική βασιζόταν στην παροχή επιδομάτων, το νέο σύστημα πρόνοιας στοχεύει στην ενδυνάμωση των μη-παραδοσιακών οικογενειών (π.χ μονογονεϊκές) με μέτρα για την εύρεση και επανένταξη τους στην αγορά εργασίας έτσι ώστε να μην εξαρτώνται πλέον από επιδόματα (Περισιτιάνης και συνεργάτες, 2007). Τα άτομα όμως εκείνα που δεν μπορούν να εργαστούν έχουν την δυνατότητα πρόσβασης σε επιδόματα, αλλά και σε άλλους υποστηρικτικούς οργανισμούς, όπως για παράδειγμα υπηρεσίες φύλαξης παιδιών, καθώς και υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής βοήθειας. Οι προσπάθειες βέβαια αυτές και τα επιδόματα δεν είναι τόσο γενναϊόδωρες όπως στην Σουηδία (Περισιτιάνης και συνεργάτες, 2007). Συνεπώς, στη Μεγάλη Βρετανία αλλά κυρίως στη Σουηδία, σε αντίθεση με τη χώρα μας έχουν αναπτυχθεί κοινωνικές πολιτικές που υποστηρίζουν μέσω επιδομάτων, στήριξης της γυναικείας συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, υπηρεσιών φύλαξης παιδιών και άλλων παροχών τις νέες μορφές οικογενειακής διάρθρωσης.

6. Συμπεράσματα

Η μελέτη προσέγγισε το θέμα της οικογενειακής δομής και του οικογενειακού ελέγχου κάτω από το πρίσμα του ατομικισμού, ως πολιτισμικό στοιχείο των σύγχρονων κοινωνιών σε τρεις διαφορετικές Ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Προφανώς, η διερεύνηση των παραγόντων που διαμορφώνουν την οικογενειακή ζωή είναι ένα πολυσύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο, που δύναται να επηρεάζεται και από επιπρόσθετους κοινωνικο-οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα το υπάρχον σύστημα πρόνοιας της κάθε χώρας. Η διερεύνηση της σχέσης της μη-παραδοσιακής οικογενειακής δομής και του ατομικισμού ως επίκτητο πολιτισμικό χαρακτηριστικό των μεταμοντέρνων κοινωνιών, είναι ανύπαρκτη στην Ελληνική βιβλιογραφία αλλά και ελάχιστες αναφορές υπάρχουν στη Διεθνή. Περισσότερες εμπειρικές μελέτες θα πρέπει να εξετάσουν την επίδραση των κοινωνικών αλλαγών που έχουν υποστεί οι σύγχρονες κοινωνίες, στις οποίες περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων και ο ατομικισμός, στην διαμόρφωση της οικογενειακής δομής και γονικής επιτήρησης. Συγκεκριμένα για την χώρα μας, αν και οι αλλαγές στην οργάνωση της οικογενειακής ζωής δεν είναι τόσο ραγδαίες όπως σε άλλες χώρες στην Ευρώπη η παραδοσιακή οικογένεια έχε αρχίσει αργά αλλά σταθερά να εξασθενεί (Βαλεντίνη-Ρήγα και συνεργάτες, 2008) για αυτό και το υπάρχον σύστημα πρόνοιας στην Ελλάδα θα πρέπει να υιοθετήσει νέα μέτρα κοινωνικής πολιτικής στηρίζοντας και άλλες μορφές συμβίωσης (π.χ. συμβίωση χωρίς γάμο, μονογονεϊκές οικογένειες κτλ).

Σημειώσεις

1. Η "πυρηνική" (συζυγική/ διγονεϊκή) οικογένεια αποτελείται από τους βιολογικούς γονείς και τα παιδιά και σε πολλές κοινωνίες, από τους γονείς και τα ανήλικα μόνο παιδιά. Η "εκτεταμένη" οικογένεια αποτελείται από τους βιολογικούς γονείς, τα παιδιά και από ένα ευρύτερο κύκλο συγγενικών προσώπων, όπως τον παππού, την γιαγιά, τους θείους, τα ξαδέρφια κ.λπ.
2. Επίσης περιλαμβάνονται λιγότεροι γάμοι, καθυστέρηση ή μη πραγματοποίηση γάμου, λιγότερα παιδιά κ.λπ.

3. Η Δημογραφική Μετάβαση αποτελεί εργαλείο για να κατανοηθούν οι δημογραφικές αλλαγές στη Δυτική Ευρώπη το 19ο αιώνα. Η Πρώτη Δημογραφική Μετάβαση περιγράφει το πέρασμα από ένα υψηλό επίπεδο γεννητικότητας και θνησιμότητας σε ένα ιδιαίτερα χαμηλό και παράλληλα επιχειρεί να ερμηνεύσει αυτούς τους μετασχηματισμούς.
4. Μη-παραδοσιακά οικογενειακά μοντέλα περιλαμβάνουν τις μονογονεϊκές οικογένειες, δηλαδή μητέρες που αποφασίζουν να μεγαλώσουν τα παιδιά τους χωρίς σύζυγο/σύντροφο και εκείνες στις οποίες έχει υπάρξει διαζύγιο, όπου είτε οι διαζευγμένοι γονείς δημιουργούν καινούργιες οικογένειες (συνεπώς τα παιδιά ζουν με έναν θετό γονέα) είτε μένουν μόνοι τους (άρα τα παιδιά μεγαλώνουν σε μονογονεϊκή οικογένεια). Αντιθέτως, τα παραδοσιακά οικογενειακά μοντέλα περιλαμβάνουν και τους δύο βιολογικούς γονείς. 5 Από την ανάλυση του Hofstede (1980) εκτός τον ατομικισμό/κολεκτιβισμό, προέκυψαν και άλλες τέσσερις διαστάσεις ταξινόμησης εθνικών κουλτούρων: η αποφυγή αβεβαιότητας, η απόσταση από την εξουσία, η αρρενωπότητα/θηλυκότητα και ο δυναμισμός του κομφουκιανισμού. Η διάσταση όμως τού ατομικισμού/κολεκτιβισμού είναι εκείνη που έχει χρησιμοποιηθεί περισσότερο στις κοινωνικές επιστήμες και θεωρείται από τους πιο σημαντικούς παράγοντες πολιτισμικής διαφοροποίησης στην μελέτη κοινωνικών συμπεριφορών. Σύμφωνα με τους Triandis και Gelfald (1998) ο ατομικισμός και ο κολεκτιβισμός δεν πρέπει να θεωρούνται αντιδιαμετρικές έννοιες σε μια κλίμακα, αντιθέτως είναι πολυσύνθετα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που δύναται να συνυπάρχουν ταυτόχρονα σε μια κουλτούρα.

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες στους οργανισμούς που χρηματοδότησαν την μελέτη 1999 ESPAD και έδωσαν πρόσβαση στα δεδομένα. Συγκεκριμένα για την Ελλάδα ήταν το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΪΨΥ). Στην Μεγάλη Βρετανία ήταν οι οργανισμοί: The Alcohol Education and Research Council, The Department of Health and Social Services, Belfast, The Health Education Authority, London, Allied Domecq plc, The North Distillery Company Ltd., the PF Charitable Trust. Στην Σουηδία ήταν οι οργανισμοί: Alcohol Research Fund of the Swedish Alcohol Retailing Monopoly, CAN (Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs) and the National Institute of Public Health. Επίσης, ευχαριστίες στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Reading (Μεγάλη Βρετανία) που χρηματοδότησε την διδακτορική μου διατριβή με τριετή υποτροφία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Alivizatos N., (1999), "A new role for the Greek Church?", *Journal of Modern Greek Studies* (17): 23-39.
- Arnett J., (1995), "Broad and narrow socialization: The family in the context of a cultural theory", *Journal of Marriage and the Family* 57 (3): 617-628.
- Aspalter C., (2001), *Different worlds of welfare capitalism: Australia, the United States, the United Kingdom, Sweden, Germany, Italy, Hong Kong and Singapore*, Canberra (Australia): Australian National University Asia Pacific School of Economics and Government, (http://apseg.anu.edu.au/degrees/rogo/discussion_papers_previous/No80Aspalter.pdf).
- Βαλεντινίη-Ρήγα Α., και συνεργάτες, (2008), *Η Οικογένεια στην Ελλάδα σήμερα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Becker G., (1991), *A Treatise on the Family*, Harvard University Press.

- Clinquet R., (2003), *Major trends affecting families in the New Millenium-Western Europe and North America*, UN Programme on the family: Tenth Anniversary of the International Year of the Family.
- Daun A., (1996), *Swedish Mentality*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Diener E., Diener M. and Diener C., (1995), "Factors predicting the subjective well-being of nations", *Journal of Personality and Social Psychology* 69: 851-864.
- Dion K.L. and Dion K.K., (1988), "Romantic love: individual and cultural perspectives", in: Sternberg R. and Barnes M. (eds), *The psychology of love*, p.p.264-269, New Haven, CT: Yale University Press.
- Dribe M. and Stanfors M., (2009), "Does parenthood strengthen a traditional household division of labor? Evidence from Sweden", *Journal of Marriage and Family* 17(1): 33-45.
- Esping-Andersen G., (1990), *Three worlds of welfare capitalism*, New York: Polity Press.
- European Social Survey (ESS), (2009), *Exploring public attitudes, informing public policy. Selected findings from the first three rounds*. (<http://www.esf.org/research-areas/social-sciences/activities/research-infrastructures/the-european-social-survey-ess.html>).
- Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα, (2003), *Ελλάδα-Ευρώπη: Κοινωνία, Πολιτική, Αξίες. Αποτελέσματα της μεγάλης Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. (www.ekke.gr/ess/ess_results.doc).
- Eurostat (2007), Population and Social Conditions. Demography National Data: Marriage and Divorce. (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,1&_dad=portal&_schema=PORTAL).
- Ferrera M., (1996), "The Southern model of welfare in social Europe", *Journal of European Social Policy* 6 (1): 17-37.
- Flaquer L., (2000), *Family Policy and Welfare State in Southern Europe*, Institute of Political and Social Sciences, Universitat Autònoma de Barcelona, Spain, (<http://www.recercat.net/bitstream/2072/1280/1/ICPS185.pdf>).
- Georgas J., Christakopoulou S., Poortinga Y.H, Angleitner A., Goodwin R. and Charalambous N., (1997), "The relationship of family bonds to family structure and function across cultures", *Journal of Cross-Cultural Psychology* 28: 303-320.
- Georgiadou V., (1995), "Greek Orthodoxy and the politics of nationalism", *International Journal of Politics, Culture and Society* 9 (2): 295-316.
- Giddens A., (2002), *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών*, Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Halman L., (2001), *The European Values Study: A Third Wave. Source Book of the 1999/2000 European Values Study Surveys*, Tilburg: EVS, WORC, Tilburg University.
- Hibell B., Andersson B., Ahlstrom S., Balakireva O., Bjarnason T., Kokkevi A. and Morgan M., (2000), *The 1999 ESPAD Report: Alcohol and Other Drugs Among Students in 30 European Countries*, The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, (CAN) Council of Europe. (http://www.espad.org/documents/Espad/ESPAD_reports/The_1999_ESPAD_report.pdf).
- Hofstede G., (1980), *Culture's consequences: International differences in work-related values*, California: Sage Publications.

- Inglehart R., (1990), *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton: Princeton University Press.
- Kagitcibasi C., (1997), "Individualism and collectivism", in: Berry J. Segall M. and Kagitcibasi C. (eds), *Handbook of cross-cultural psychology*, p.p. 1-49, Boston: Allyn & Bacon.
- Κάρλος Μ. και Μαράτου-Αλιπράντη Λ., (2002), "Νέες μορφές οικογένειας και κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Ελλάδας και της Πορτογαλίας", στο: Μαράτου-Αλιπράντη Λ., (επιμ.), (2002), *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, σ.σ. 131-159, Αθήνα: Gutenberg/Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Kim U., (1994), "Individualism and collectivism: Conceptual clarification and elaboration", in: Kim U., Triandis H.C., Kagitcibasi C., Choi S-C. and Yoon G. (eds), *Individualism and collectivism: Theory, Method, and Applications*, p.p. 19-40, Thousand Oaks (CA): Sage.
- Kuijsten A., (1996), "Changing family patterns in Europe: a case of divergence?", *European Journal of Population* 12: 115-143.
- Le T. and Stockdale G., (2005), "Individualism, collectivism, and delinquency in Asian American adolescents", *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 34 (4): 681-691.
- Ledoux S., Miller P., Choquet M. and Plant M., (2002), "Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom", *Alcohol and Alcoholism* 37 (1): 52-60.
- Lesthaeghe R., (1995), "The second demographic transition in Western countries: An interpretation", in: K. O. Mason and A.-M. Jensen (eds.) *Gender and family change in industrialized countries*, p.p. 17-62, Oxford: Clarendon Press.
- Loizos P. and Papataxiarchis E., (1991), *Contested identities: Gender and kinship in modern Greece*, Princeton: Princeton University Press.
- Markus H. and Kitayama S., (1991), "Culture and the self: implications for cognition, emotion, and motivation", *Psychological Review* 98: 224-253.
- Martens P., (1997), "Parental monitoring and deviant behaviour among juveniles", *Studies on Crime and Crime Prevention* 6: 224-244.
- Ματσαγγάνης Μ., (2002), "Κοινωνική πολιτική και οικογένεια στην Ελλάδα", στο Μαράτου-Αλιπράντη Λ., (επιμ.), (2002), *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, σ.σ. 161-186, Αθήνα: Gutenberg/Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- McArdle P., Wiegersma A., Gilvarry E., Kolte B., McCarthy S., Fitzgerald M., Brinkley A., Blom M., Stoeckel I., Pierolini A., Michels I., Johnson R. and Quensel S., (2002), "European adolescent substance use: the roles of family structure, function and gender", *Society for the Study of Addiction to Alcohol and Other Drugs Addiction*, 97 (3): 329-336.
- Μουσούρου Λ., (2002), "Οικογένεια και κράτος πρόνοιας: τάσεις και προοπτικές", στο: Μαράτου-Αλιπράντη Λ., (επιμ.), (2002), *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, σ.σ. 23-33, Αθήνα: Gutenberg/Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Oyserman D., (1993), "The lens of personhood: viewing the self, others, and conflict in a multicultural society", *Journal of Personality and Social Psychology* 65: 993-1009.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), (2007), *Society at a Glance: OECD Social Indicators* (www.oecd.org/els/social/family/database).

- Oyserman D., Coon H. and Kimmelmeier M., (2002), "Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses", *Psychological Bulletin* 128 (1): 3-72.
- Περισιάνης Ν., Παπαδόπουλος Α., Φελλάς Κ., Κουτσούλης Μ., Κόκκινου Κ., Ταβέλλη Χ., Παύλου Σ., Κοντού Χ., Σωτηρίου Ε., Ιακωβίδου Γ., (2007), *Οι Μονογονεϊκές Οικογένειες στην Κύπρο*, Intercollege, Mediterranean Institute of Gender Studies, Σύνδεσμος Κοινωνιολόγων Κύπρου, Παγκύπριος Σύνδεσμος Μονογονεϊκών Οικογενειών & Φίλων.
- Popenoe D., (1987), "Beyond the nuclear family: A statistical portrait of the changing family in Sweden", *Journal of Marriage and the Family* 49(1):173-183.
- Πρέσβελου Κ., (2003), "Μετανεωτερική Κοινωνία και Οικογενειακά Μορφώματα", στο Ρήγα και συν. *Το κουτί της Πανδώρας-Οικογένεια και η διαπολιτισμική της ταυτότητα σήμερα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Schimmack U., Radhakrishnan P., Oishi S., Dzokoto V. and Ahadi S., (2002), "Culture, personality, and subjective well-being: Integrating process models of life-satisfaction", *Journal of Personality and Social Psychology* 82: 1313-1329.
- Schimmack U., Oishi Sh. and Diener E., (2005), "Individualism: A valid and important dimension of cultural differences between nations", *Personality and Social Psychology Review* 9(1): 17-31.
- Stopes-Roe M., Cochrane R., (1990), "The child-rearing values of Asian and British parents and young people: an inter-ethnic and inter-generational comparison in the evaluation of Kohn's 13 qualities", *British Journal of Social Psychology* 29 (2): 149-60.
- Storry M. and Childs P., (2002), *British Cultural Identities*, London: Routledge.
- Svensson R., (2003), "Gender differences in adolescent drug use. The impact of parental monitoring and peer deviance", *Youth and Society* 34 (3): 300-329.
- Tamis-LeMonda C., Wang S., Koutsouvanou E. and Albright M., (2002), "Childrearing values in Greece, Taiwan, and the United States", *Parenting: Science and Practice* 2 (3): 185-208.
- Triandis H., (1989), "Cross-cultural studies of individualism and collectivism", *Nebraska Symposium on Motivation* 37: 41-133.
- Triandis H., (1995), *Individualism and Collectivism*, Boulder, CO: Westview.
- Triandis H., (2001), "Individualism-collectivism and personality", *Journal of Personality* 69: 907-924.
- Triandis H., and Gelfand M., (1998), "Converging measurements of horizontal and vertical individualism and collectivism", *Journal of personality and social psychology* 74: 118-28.
- Tulviste T., (2004), "Sociocultural variation in mothers' control over children's behavior", *Ethos* 32: 34-50.